

A. Mevhibe COŞAR

Prof. Dr. | Prof. Dr.

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon-Türkiye
Karadeniz Teknik University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language & Literature, Trabzon-Turkey
mcosar@ktu.edu.tr

GÜMÜŞHANE AĞIZLARINDAN DERLENMİŞ DEYİMLER ÜZERİNE

Özet

Türkiye Türkçesi ağızları; Doğu Grubu Ağızları, Batı Grubu Ağızları ve Kuzeydoğu Grubu Ağızları olmak üzere başlıca üç grupta toplanmaktadır. Bu tasnifte Gümüşhane ağızları, Doğu Grubu Ağızları içinde gösterilir. Gümüşhane ili ağızları dört alt gruba ayrılan bu ana grup içinde Kars, Erzurum, Erzincan ağızları içindeki ikinci derecedeki alt gruplardan birini oluşturur. Bu çalışmada Gümüşhane ağızları söz varlığında bulunan ve *Derleme Sözlüğü*'nde (DS) yer alan deyimler belirlenmeye ve bir sözlükçe ile verilmeye çalışılmıştır. Öncelikle DS'de yer alan Gümüşhane kaynaklı sözcükler tespit edilmiş, bunların arasından seçilen deyimler tam, yarı ve deyimci örnekleri ile gösterilmiştir. Deyimler işaret ettikleri temalarla ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Gümüşhane ağızında kullanılan deyimlerin ayrıntılı ve bölgedeki idari ve coğrafi yapılanmalardaki değişiklikleri takip eden bir çizgide derlenmesi, değerlendirilmesi gerekmektedir. Farklı bölgelere temsil edilebilecek böylesi bir çalışma ile Türkiye Türkçesi ağızlarından derlenmiş ve derlenecek deyimlerin birbiriyle mukayesesi; dilin işleyiş imkânları, sanatlı söyleyiş yeterliği bakımından verileri çeşitlendirecektir. Bunun için "deyim" in sınırlarının belirlenmesi de artık acil bir ihtiyaç hâlinindedir.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane Ağızları, Deyim, Derleme Sözlüğü.

ABOUT EXPRESSIONS COMPILED FROM GUMUSHANE DIALECTS

Abstract

There are mainly three main groups in Anatolian dialects such as Eastern Group Dialects, Western Group Dialects and Northeast Group Dialects Group. With this classification Gumushane dialect is shown in Eastern Group Dialects. In this main group that is divided into four sub-groups, Gumushane province dialect creates one of the sub-groups in the second degree in Kars, Erzurum, Erzincan dialects. In this study, it is tried to determine the expressions situated in Gumushane dialect and located in *Compiling Glossary*, and to give with a glossary. First of all, words in Gumushane sources in DS have been identified and then selected idioms have been shown with full, half and idiomatic examples. Expressions are evaluated in relation to the theme that they pointed out. The expressions in Gumushane dialect are required to be compiled in detailed and evaluated in a line to follow the changes in administrative and geographical embodiments in the region. With such a study that can be represented in different regions, it will be more varied comparison with expression that are compiled from Turkey Turkish and the expression that will be compiled. Because of that, it is an urgent need to determine the border of the expressions.

Keywords: Gumushane Dialects, Expression, Compiling Glossary.

Gümüşhane

Ahmet Refik’in 17 Nisan-20 Mayıs 1918 tarihleri arasında Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Batum illerini kapsayan gezi notlarından oluşan *Kafkas Yollarında* adlı kitabı, yüz yıl önceye dair tarihi bir kaynak durumundadır. Kitapta Gümüşhane, “Ardasu’dan Erzincan’a giden yol üzerinden güzel, ruha teselli veren yer” olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki; “Gümüşhane’nin bağları, bahçeleri elma, zerdali ve ceviz ağaçlarıyla dolu. Bahçeler dar bir vadide. Yol, vadinin kenarından geçiyor. Yolun etrafı tek tük evlerle muhat. Çiçekli ağaçlar, mebzul çayırılar, gümüşyapraklı söğütler altından, dere medid bir çağıltı ile akıyor.” cümleleri ile çizilen panorama, bu görüşü destekler (Refik 2012: 4).

Bugün Gümüşhane; kuzeyde Trabzon, doğuda Bayburt, batıda Giresun ve güneyde Erzincan illeri ile komşu, 6575 kilometrekarelik %60’ını dağların, %29’unu platoların ve %11’ini ovaların oluşturduğu bir alana sahiptir. Bu alanda 2014 sayımlarına göre 146.353 kişi yaşamaktadır (Tuncel 1996: 273-276).

Gümüşhane ve insanı için S. Özcan San, “Gümüşhane’imiz kapalı bir bölge değildir. Toprak kıtlığı ve geçim darlığı yüzünden heybesini omuzuna vuran Gümüşhaneli, kuşaklar boyu, Gurbet’in yolunu tutmuş, taşçı, duvarcı, marangoz, kalaycı ve katırcı olarak yurdun hemen her yerini gezmiş, görmüş ve bu gurbet yolu, zaman olmuş, Rusya’lara kadar uzanmış.” diyerek kısmen duygusal bir değerlendirme yapar. Akabinde de 1950 seçimlerinde Gümüşhane milletvekili adayı olan Falih Rıfki Atay’dan bizzat dinlediği bir değerlendirme nakleder. Falih Rıfki; “Dünyayı gezmiş adamım, hiçbir yerde Gümüşhane köylüsü kadar uyanık köylü görmedim.”¹ demiştir.

---

¹ Alıntılarda yazara ait imlaya bağlı kalınmıştır. Söz konusu eser, Giriş, İnceleme, Metinler ve Sözlük olmak üzere dört bölümden oluşmuş olup Gümüşhane Merkez esasında, Gümüşhane’nin tarihi, coğrafyası, idari ve sosyal yapılanması hususunda geniş bilgiler ihtiva etmektedir. Gümüşhane folklorunun tespiti yanında Türkiye Türkçesine nispetle ağız özelliklerine ait önemli değerlendirmeleri içermesi ve söz varlığını örnekleri ile ortaya koyması bakımından kayda değer bir çalışmadır. Sabri Özcan San, Gümüşhane-Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. XVI.

Gümüşhane İli Ağızları

S. Özcan San, Gümüşhane ili ağızlarını ilçe ağızlarına göre kaba çizgilerle belirlerken beş başlıkta değerlendirir:

- 1- Merkez İlçesi Ağzı
- 2- Bayburt² İlçesi Ağzı
- 3- Kelkit İlçesi Ağzı
- 4- Şiran İlçesi Ağzı
- 5- Torul İlçesi Ağzı

Leyla Karahan, Anadolu ağızlarının Doğu Grubu Ağızları, Batı Grubu Ağızları ve Kuzeydoğu Grubu Ağızları olmak üzere başlıca üç grup içinde toplanabileceğini düşünmektedir. Bu tasnifte Gümüşhane ağzı, Doğu Grubu Ağızları içinde gösterilir.³ Gümüşhane ili ağızları dört alt gruba ayrılan bu ana grup içinde Kars, Erzurum, Erzincan ağızları içindeki ikinci derecedeki alt gruplardan birini oluşturur (Karahan 1996: 1).

Karahan, 2. alt grubu değerlendirirken Torul (Gümüşhane) ağzının birçok bakımdan grubun genel özelliklerinden ayrıldığına işaret eder. Gümüşhane ağızlarını da içinde gösterdiği 2. derece alt grupların belirleyici özelliklerini “arka damak ünsüzleri yanında meydana gelen kalınlık incelik uyumsuzluğu” (1996: 80), “ünlü yuvarlaklaşmasının sebep olduğu düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu” (1996: 81), “hece ve kelime sonunda k > h değişmesi”, “zamir kökenli teklik s. ve 2. şahıs ekleri ile bildirme eklerindeki ses değişimleri” ve şimdiki zaman ekinde meydana gelen ses değişimleri olarak sayar.

Deyimler

Türkçede deyim konusu kabul farklarına bağlı olarak çeşitli biçimlerde ele alınmakta ve hâlen deyim, atasözü, terim, kalıp sözler, birleşik yapılar ayrımının sınırlarının

---

² Bayburt 1927 yılına kadar Erzurum’a, 1989 tarihine kadar da Gümüşhane’ye bağlı idi. 1989 yılında 3578 sayılı yasa ile il oldu. Tasnif yapıldığında Bayburt il olarak henüz ayrılmamış olmalı. Yine de Sabri Özcan San, tasnifinde idari sınırları esas almadığını belirtir. Erzurum, Erzincan vb. çevre illerin ve merkez ilçe ve köylerin birbiri üzerine etkilerine ve farklılıklarına yer vererek yöre ağızlarının ayrıntılı olarak ele alınması gerektiğine işaret eder (San 1990:113-114).

³ Doğu Grubu Ağızlarını Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van ve Gümüşhane illeri ağızları oluşturur (Karahan 1996: 1).

belirlenmemesi ile ilişkili olarak tartışmalar sürmektedir (Yüceol Özezen 2001: 869-879). Deyimin ne olduğu, ne olması gerektiği konusundaki bu tartışmalara nispetle öğretim alanında kullanılmak üzere hazırlanan sözlüklerden akademik çalışmalara kadar çok sayıda ürünle karşılaşılması dikkat çekicidir⁴.

Ömer Asım Aksoy’un tanımı ile “Bir gramer şekli veya çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve genel kural niteliğinde olmamak üzere çoğunun öz anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözler” olan deyimler (1962:148); toplumca benimsenmiş, genellikle kalıplaşmış kelimegruplarından oluşur. Benzetme, eğretileme, örtmece gibi değişik söz sanatlarından yararlanılarak üretilen deyimler, bir hadiseyi, bir durumu betimlemek, ifade etmek için kullanılır. Aksoy (1977), çoğunlukla birden çok sözcükten kurulan, kısmen tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan deyimlerin yazı dilindeki sayısının 5742 olduğunu bildirir.

Türkçede Orhun yazıtlarından itibaren varlığı takip edilebilen deyimler, dilin işlenmişliğini gösteren önemli bir ölçüttür.⁵

Ömer Asım Aksoy (1977: 140-148), Türkçedeki deyimleri öncelikle şekil ve kavram özellikleri bakımından incelemiş; işlev ve oluşum biçimlerine bağlı olarak 10 başlık altında tasnif etmiştir⁶.

Leyla Subaşı Uzun (1988), deyimleri etraflı biçimde değerlendirdiği yüksek lisans tezi yanında iki önemli çalışma ile ulaştığı verileri paylaşmıştır. Deyim yapılarında

---

⁴ Ahmet Turan Sinan, Türkiye Türkçesi yazı dilindeki deyim varlığı üzerinde bir çalışma yapmıştır. Sinan’ın bu çalışması 17.137 maddeden oluşan bir dizin içermektedir. Ayrıntılı tanıtım için bk. (Tanyeri 2001: 516), Ayrıca Aksoy’un (1996) bölge ağızlarındaki deyimlerin varlığını ortaya koyan çalışmaların yanı sıra dolaylı veya dolaysız deyim konusunu ele alan bir çok çalışma mevcuttur.

⁵ Orhun Yazıtlarındaki örnekler için **atı küsi yok bolmak** "adı sanı yok olmak", **ıçre aşsız taşra tonsuz** "içerisi aşsız, dışarısı esvapsız; karnı aç, çıplak", **közi kaşı yablak bolmak** "gözü kaşı fena olmak", **işig küçüg birmek** "işini gücünü vermek, hizmet etmek", **sabın sımak** "sözünü kırmak", **uça barmak** "uçup gitmek" gibi gösterilebilir (Sinan 2008: 96).

⁶ Buna göre Kavramları değişmece yoluyla anlatım güzelliği ve özgünlüğü kazandıranlar, Anlamca değil, uyak hatırı için oluşturulmuş deyimler, Öykücüm ve konuşma biçiminde olanlar, Bir öykü veya olaya dayananlar, Adetleri, inanışları ve gelenekleri bildirenler, Anlatım güzelliğini düşünmeden bir kavramı oluşturmuş kalıplar, Dilbilgisi kuralının dışında özel biçimleriyle oluşturulmuş olanlar, Eksilti öbekler, Deyimlerin bir türü olan ikilemeler, özel bir yardımcı eylemle kurulanlar (Aksoy 1984: 403-415). Doğan Aksan (1993: 83) da deyimleri, aktarmalar ve nükteli anlatım]; söz dizimi ve anlam bilimi (1996: 171-180) ve Anadolu ağızlarındaki biçimleri (2002: 95-138).

bildirinin düzenleniş biçiminin anlambilimsel, sesbilimsel ve biçimbilimsel ve sözdizimsel yapı olmak üzere üç başlıkta ele alınacağına işaret ederek anlambilimsel yapının değerlendirilmesini vermiş (1991b: 11-120); Türkçedeki deyimleri deyimleşme dereceleri bakımından tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler, yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler, üçüncü dereceden deyimler olarak sınıflandırma, tanımlama ve örneklendirme yoluna gitmiştir⁷.

Gümüşhane İli Ağzlarında Deyimler

Gümüşhane ağzından derlenerek *Derleme Sözlüğü*'ne (DS) dâhil edilen söz varlığı içinde önemli miktarda kalıp söz ve “deyim” mevcuttur. Bu deyimleri Subaşı Uzun'un tasnifi çevresinde değerlendirmek, Türkiye Türkçesi deyim kadrosu içinde karşılaştırmak ya da tematik olarak gruplandırmak mümkündür. Ekte bir sözlükçe halinde ve DS esasında Gümüşhane ağzından derlenen söz varlığından işaretlenmiş deyimler verilmektedir.

Burada deyim olarak işaretlenmiş söz varlığı içindeki 321 birim, Subaşı Uzun'un tasnifi bağlamında kaba bir şekilde şöyle örneklendirilebilir:

Tam Deyimler: *dengi dayanmak, derisini doldurmak, doydur düğündür, gaşuh çalım, kuş kayınmak, küsü tutmak, mafdan geçinmek, malakat olmak, yumuh gözlü, kayışa getirmek kayış etmek, kelep olmak, kelete çaldırmak, partal atmak, samur kürk giymek, sargun olmah, sav sav tav tavolmah, sırtı zir etmek, soyunah vurmah, sülük etmek, şahşahaya galdırmak, şişgün olmah, şurra yeritmek, tahtası mih galdurmamak, tapan çeyhmeh, tarçığını almak, tay gelmek, tay durmak, yağlı ballı olmak...*

---

⁷ Tam deyimler ya da birinci dereceden deyimlerde, parçaların anlamlarıyla bütünün anlamı arasında doğrudan hiçbir ilişki bulunmaz. Kelimeler deyimleşme olgusuna girerken göndergesel anlamlarını bırakarak deyim anlamı kazanırlar: *arpa ekim dari çıktı*. Yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimlerde anlam yapılanmasındaki göstergelerden biri ya da birkaçı yan anlamlıdır: *agız değiştirmek, boy göstermek*. Üçüncü dereceden deyimlerde anlam yapılanması içindeki göstergelerin, yan anlamlı olma özelliği ile oluşturdukları parçaları aşan ve bütüne ait olan anlam, üçüncü dereceden deyimlerde oluşmaz. Örneğin, *adamına düşmek* deyiminde *adam* göstergesi ‘iş bilen kimse’, *düşmek* göstergesi de ‘rastlamak’ yan anlamlarını taşımaktadır. Bu yan anlamların toplamı bizi kolaylıkla deyim anlamına götürecektir: *adamdan saymak, dar kafalı, başına ekşimek, kafa yormak* vb. üçüncü dereceden deyimler arasında yer almaktadır (Subaşı Uzun 1991a: 29-39).

Yarı Deyimler: *çamdan gavuhtan konuşmak, çerez parası, çığnağa gitmek, çıbar atmak, dırhıh dutturamamak, don kesmek, doyum aşısı, gara çileli, gazı goz anlamak, gelem gusmak, terkeş gözlü, tike tike bahmah, uğrunu kesmek, usluğu çekilmek/geçmek, yavan gonusuh, göz basmak, gözleri almak, habık etmek/hap hap etmek/hapuş etmek, hapahap gelmek/olmak, harpaharp gelmek, minzur asmak, öz ağlamah, sallasirt etmek, sarım görüm olmak, sasuh çalmak, say çeyhnek, sıcağa girmek, soyuhluh düşmek, şer atmah, tangalhaş dönmek/durmak, takas takas geçinmek, tipi yüzli...*

Üçüncü Dereceden Deyimler: *döl dökmek, garakütük, pıspırtıl olmak, partal atmak, parçalanmah, oyum oyum olmak, mostmust olmak, ilim vurmak, hildirik etmek, hışt etmek, hergeyhmak, haypettihuyputtu, harayçalmah, harpaharp gelmek, hara/hora geçmek, gıvıktırmak, gıcılı bükmek, gezinmek, girca mirca, tikgozluh, tikine goşmah, yüzbar olmak...*

Tematik bir gruplandırmada Gümüşhane ağızlarında deyimlerin doğası gereği yaşantı ve bu yaşantı içinde edinilen tecrübelerle alakalı olarak insan tutum ve davranışları, insanların birbirleri ile ilişkileri içinde şekillendiğini, çoğu zaman olumluyu özendiren ve içinde eleştiri barındıran bir tablo çizdiği görülebilir.

Eleştirel yönü ile deyimlerin bir çeşit örtmeceye dönüştüğünü söylemek de mümkündür. Sınırlı sayıda da olsa Gümüşhane ağız deyimlerine bakıldığında ağırlıklı olarak olumsuz konu, durum veya olguların kalıp söz ya da deyimlerle anlatıldığı, dolaylı anlatımlarla mizahi bir yaklaşımın sergilendiği görülür.

İnsan ilişkilerinde sözün önemine işaret eden; çok konuşmayı, sözünü bilmemeyi, saygı sınırlarını aşmayı eleştiren çokça deyim varlığı dikkat çeker: *açık ağızlı, ağız bozmak, dallandırmak, mudmuddemek, tillilim etmek, çemçüm etmek, sırı zir etmek, partal atmak, bıdırdamak, damur dumur, samur kürk giymek, partal atmah, sıplatmah, top kesmeden* bunlar arasında gösterilebilir.

Yokluk ve yoksulluk, bir yandan dolaylı olarak ifade edilirken diğer yandan “tahtası muh galdırmamak” gibi benzetme ögesinin dikkat çekiciliği ile dile gelir: *baldırıçiplak,*

garadansılacı, ayağının çorabı olmamak, takas takas geçinmek, veremevi, yavannah, tıngıl elek tıngıl saç, yalın yessir olmak gibi.

İnsanlara mahsus genelleşmiş bir takım özellikler toplumun eleştirilerine maruz kaldığında deyimler iyi bir ifade aracına dönüşmektedir. Gerek bireysel özellikler, gerekse karşılıklı ilişkilerdeki çoğu zaman aksaklıklar deyimlerle örneklenir.

İnsanlar arasındaki ilişkileri zedeleyen, toplu yaşamdaki uyumu bozan insan veya davranışların örneklendiği deyimler vardır: Ölçünlü dilde “mızıkçı, oyunbozan, aldatıcı” gibi kelimelerle açıklanan deyimler için: *bıcırğan, gıcarmak, cığızlamak, beciklamak, gaynadannah etmek, ordu bozannah, oytarannah, piye etmek, kayışa getirmek, sıçan duzağı* gösterilebilir.

Küskünlük, kırgınlık gibi halleri ifade için kullanılan deyimlerde; *burcu kırım, ağzı dolu, dadarmah, küsü tutmak, soyuhluk düşmek* kullanılır.

Söz dinlemeyen, inatçı insan halleri: *dik kulak, şurrayeritmek, tikgozluh, tikine goşmah, gasbannah yapmak, gıslenmek* gibi örneklerde görülür.

Sonuç Yerine

Türkçedeki deyimler, dilin kalıp söz üretme yeterliğinin; anlam üretme, anlam için karşılık getirme özelliğinin örnekleridir.

Bu çalışmada Gümüşhane ağzı söz varlığında bulunan ve *Derleme Sözlüğü*'nde⁸ yer alan deyimler belirlenmeye ve bir sözlükçe ile verilmeye çalışılmıştır. Öncelikle DS'de yer alan Gümüşhane kaynaklı sözcükler tespit edilmiş, bunların arasından seçilen deyimler tam, yarı ve deyimli örnekleri ile gösterilmiştir. Deyimler işaret ettikleri temalarla ilişkili olarak gruplandırıldığında insan ilişkileri ve toplumsal düzenin getirdiği düzenlemelere bağlı tespit ve eleştirileri barındıran, karşılaşılan -dolayısıyla karşılaşılmaması muhtemel her durumu tasvirlerle ortaya koyan ve belli oranda ironi içeren

---

⁸ Türk Dil Kurumu yayını olan *Derleme Sözlüğü* (AÜ Basımevi, Ankara 1993XI Cilt), Türkiye Türkçesi ağzlarının söz varlığını ortaya koyan temel başvuru kaynaklarından biridir. Söz konusu eserin içerdiği söz varlığı içinde önemli bir miktarda deyimlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Gümüşhane ağzına kaynaklanan söz kadrosundan deyim değeri taşıyan sözcükler ele alınmıştır. Burada Sabri Özcan San'ın da eserinde 310 adet deyimle anlamları ile birlikte yer verdiğini ve bunların kullanımlarını başta derleme metinlerinde geçen şekilleri olmak üzere örneklemediğini belirtmek gerekir.

örneklerden oluşmaktadır. Gümüşhane ağzında kullanılan deyimlerin ayrıntılı ve bölgedeki idari ve coğrafi yapılanmalardaki değişiklikleri takip eden bir çizgide derlenmesi, değerlendirilmesi gerekmektedir. Farklı bölgelere temsil edilebilecek böylesi bir çalışma ile Türkiye Türkçesi Ağzlarından derlenmiş ve derlenecek deyimlerin birbiriyle mukayesesi; dilin işleyiş imkânları, sanatlı söyleyiş yeterliği bakımından verileri çeşitlendirecektir. Bunun için “deyim”in sınırlarının belirlenmesi de artık acil bir ihtiyaç halindedir.

Deyimler İçin Sözlükçe

- abuhlamak/abuklandırmak:** Güvenmek, bel bağlamak, ümit etmek; umutlandırmak; s. 32.
acılanmak: Sızlanmak, yakınmak s.4405.
açık ağızlı: Aptal, salak s.59; boş boğaz, geveze; s.58.
adamuklu: Hatır, gönül sayan, insanıyetli; s. 64.
adı çekilmek: Bir kız veya kadının adı çıkmak, hakkında söz söylemek, dedikodusu yapılmak; s.66.
adıgıyn atmak: Tıpış tıpış yürümek; s.66.
ağdırmak: Aşağı inmek, yük veya terazide denge bozularak bir yanı ağır gelmek; s.102.
ağız bozmak: Kötü söz söylemek; s. 4408
ağız vermek : Akıl vermek, öğütlemek, kışkırtmak; s.100.
ağzı dolu: Lafı bitmemiş, Söyleyecek sözü olan kimse; s.117.
ağzı pek: Sır vermeyen, ketum (kimse); s.120.
ahla anmak: Akla gelmek; s. 132.
akar takar: Baş aşağı, tepe taklak; s.140.
akyüzlük: İffet, namus, şeref; s.165.
al basmak: Loğusalık sırasında, hasta kötü bir ruh tarafından boğucu ve öldürücü krizlere maruz kalmak; s.207.
alağuz: Ara bozucu, boşboğaz, geveze, ikiyüzlü, döneke; s.17s.
alahaşhaş: Çok ve karışık renk (alay anlamında); s. 188.
alan talan etmek, alentelen etmek: Altüst etmek, dağıtmak, karmakarışık etmek; s.196.
alımını almak: Hak ettiği cezayı görmek, paylanmak, hakarete uğramak; s.218.
allanmak: Süslenmek; s.224.
alılı yeşilli olmak: Gelin olmak; s.225.
altına etmek: Çok korkmak; s.4416.
andallamak: Kollamak, gözlemek; takip etmek; s.257.
ander⁹ kalmak: Ellere kalmak, başkasının olmak; s. 259.
anmak, aınmak: Söz vermek, vaat etmek; s.275.
anna/annağa gelmek: Görünür bir yere gelmek, ortaya çıkmak, karşı tarafa gelmek; s.277.
annaklamak: Dikkatle etrafı araştırmak, gözetlemek; s.277.
apuşmak: Birinin üzerine çullanmak, asılmak; s.29s.

---

⁹ **ander: 1.** Ölüden kalan eşya, sahıpsiz kalan eşya, soyka; s. 258.

- ara bulmak:** Vakit bulmak, eli değmek; s. 292.
- aralamah:** Kavga eden iki kişiyi araya girerek ayırmak; s. 296.
- arhalamah:** Sahip çıkmak, yardım etmek, kayırmak; s.312.
- asırgamak:** Az görmek; s. 440.
- asırganmak:** Zor gelmek, isteksiz olmak; s.440.
- aş çalmak:** Hamurdan kesilmiş makarnayı pişirmek; s.35s.
- aş kesmek:** Makarna kesmek; s.359.
- ateş almaya gelmek:** Konuk, kısa süre oturmak; s. 4428.
- avkalamak:** Örselemek, hırpalamak, ansızın altına almak; s. 385.
- ayharmannanmak:** Ay halelenmek; s.415.
- ayağının çorabı olmamak:** Yoksul olmak; s.443s.
- ayak kaldırmak:** Çabuk yürümek, acele etmek; s. 403.
- ayaklaşmak:** Zıt gitmek, çekişmek; s.403.
- ayılmak:** Ayılmak, uyanmak, akli başına almak, intikal etmek.
- ayın beyin olmak:** Şaşırarak, şaşkına dönmek, tuhaflaşmak; s. 418.
- ayın oyun iş değil:** Az şey değil, çekilir iş değil; s. 420.
- ayın oyun 2:** Bozuk düzen, karışık, karnakarışık, olur olmaz, acayip, baştan savma, geliş güzel; (Uluşiran *Şiran-Gm.köyleri); 419.
- ayır bayır etmek:** Küçük parçalara ayırmak, parçalamak; s. 420.
- ayırtba ayırt:** Apaçık, besbelli; s. 420.
- aytarmak:** Oyalamak, aldatmak, kandırmak; s. 432.
- balavurt:** Söz ve hareketleri kaba olan (kimse) s. 500.
- baldırbacak:** Açık, saçık çıplak, çırılçıplak; s.502.
- baldırı çıplak:** Kendini bilmez, yoksul; s. 4442.
- Baldudak:** Yüze gülen, ikiyüzlü, dalkavuk (kimse); s. 503.
- balla kesmek:** Konuşanın sözünü müsaade isteyerek kesmek; s. 509.
- basaruğu olmamak:** Korkusu olmamak “Benim kimseden basarugum yok.”; s.338.
- baş koşmak:** Ön ayak olmak s.; s.568.
- başaçımah:** Başa çıkmak; s. 550.
- baş sürmek:** Yapılan bir işi, bir iyiliği sonuna kadar sürdürmek. “Bir iyilik yaptın bari başa sür.”; s. 553.
- baş tapmak** Başa kakmak, yapılan iyiliği yüzüne vurarak birini incitmek.
- baş vurmak:** Bağlanan bir işi bitirmek; başa kakmak, yapılan iyiliği yüzüne vurarak birini incitmek; s. 553.
- başarat etmek¹⁰:** Bir işe başlamak, teşebbüs etmek; s.553.
- başı çekmek:** Baş çekmek, baş koşmak, ön ayak olmak; s.559.
- başı darda kalmak:** Borçlanmak; s. 4447.
- başı kel:** Suçlu; s. 559.
- başıboş:** Dul kadın; s. 558.
- bazlamak:** Acele etmek, pişirmek; s. 589.
- beciklamah:** Mızıkçılık etmek; s.592.
- bedlemek:** Kızmak, öfkelenmek, huylanmak; s. 596.
- behetmek:** Korkutmak için beh kelimesini hızlı söylemek; s. 599.
- bel vermek:** Desteklemek, yardım etmek “Bana bel ver bu işi yapalım.”; s. 624.
- beli bek olmak:** Güveni olmak “Ahmed’in sana belı bektir.”; s. 617.

---

¹⁰ **başarat:** Basiret, aldanmaya meydan vermeyecek şekilde gerçeği açıkça görebilme yetisi “Başaratım bağlandı.” (Gm. ve köyleri) isim 552.

- belinlemek/belinlemek:** Şaşkınlıkla karışık korku duymak, irkilmek, ürkmek, uykudan sıçrayarak korku ile uyanmak, afallamak şaşırarak.
- bellemek:** Eğilmek, bel vermek “Ahırın orta ağacı belledi, kırılacak.”;s. 622.
- belliletmek:** Haddini bildirmek, ağzının payını virmek; s. 623.
- bengildetmek:** Bebeği ağlatmak; s. 628
- beri dönmek:** Hasta biraz iyileşmek; s.634.
- beynine girmek** Canını sıkmak; s. 648.
- Bezlemek:** Cild pul pul kabarmak; s. 653.
- bıdırdamak:** Kendi kendine konuşmak, mırıldanmak, homurdanmak, söylenmek; s.660.
- boğazlanmak:** İştahı açılmak, bol bol yemek; s. 728.
- bolbolamak:** Bol bol, döke saça, geniş; s. 734.
- boncuklamak** : Kaçmaya, boyunduruktan kurtulmaya çabalamak; s. 736.
- boramboram:** Bol bol aralıksız; s.737
- boşuna silmek:** Niyetini anlamak için söyletmek, konuşurmak; s. 740.
- bucalamak:** Gayret etmek; s. 776.
- burcu kırım:** Küsgün, kırgın; s. 795.
- burun boğaz:** Yarı dargın “Ahmetle konuşuyorum ama burun boğaz”;s. 803.
- burun etmek:** Darılmak, gücenmek; s.803.
- büvellemek:** Emeklemek; s. 830.
- camurlamak:** Katlayıp bir araya getirmek; s.854
- cangama:** Gürültü, yaygara, ağız kavgası; s. 856
- cavramak:** Uğraşmak, didinmek, çabalamak; s.867
- cayırtı vermek:** Telaşla, bağırıp çağırarak korkutmak; s.869
- ceklemek:** Bakır kaplara konan yemekler yeşermek s.877
- celbecep olmak:** Bir kimse yüzüzlük ederek bir şey elde etmeye çalışmak; s.877
- cemcük ağız:** Sözleri tam telaffuz edemeyen kimse; s.879
- cengeriçihmak:** Oksitlenmek, paslanmak; s.882
- cengleşme:** Gürültü, yaygara, ağız kavgası; s.856
- ceplemek:** Küfür etmek; s. 883
- cevcevelenmek:** Oyalanmak, isteksiz isteksiz konuşmak; s.887
- cıbarmak:** Sırılsıklam ıslanmak, s.89; çıplak vücuda değnek vurarak şişirmek; s.953
- cıbidığı çıkmak:** Sırılsıklam ıslanmak; s.890.
- cıbilları goşmak:** İnat etmek, sözünden dönmemek; s.892.
- cıbit olmak:** Sırılsıklam ıslanmak; s.890
- cığalamah:** Kabadayılık etmek; s.898
- cığızlamak/cıhızlamah/cılgamak/cıgızlanmak¹¹:** Oyunda mızıkçılık etmek; s.904
- cılavlanmah¹²:** Çok isteklenmek; s.907
- cılgar olmak:** Su, tarlayı kaplamak; s.911
- cındarlanmak:** Sinir buhranı geçirmek; s.919
- cıp etmek:** Yıkanmak; s.925
- cırdiklenmek:** Tay, dana ve kuzular sıçrayıp oraya buraya koşmak; s.928
- cırlıcırıl:** Çocuğun bağırarak ağlamasını anlatır; s.930
- cırım cırım etmek:** Parça parça etmek; s. s.931
- cırım çekmek:** Dikkatle aramak; s.931
- cırlamah:** Karşı gelmek; s.932.

---

¹¹ **cıgızlık** : 1. Mızıkçılık s.905

¹² **cılav:** İstek (Uluşiran, Şiran, Gm.) s.907

- cırlamak:** İnce ses çıkararak ağlamak; s. 932.
cırmak çekişmek: Lades tutuşmak; s. 936.
cırmak/cırtmak: Yırtıp parçalamak; yırtmak s.940.
cırtlamak: Kuş ve kümes hayvanları pislemek; s.939.
civıhlamak/civıklamak: İshal olmak; s.943.
civilatmah: Kuş gibi bağirtmak; s.943.
civızlık: Mızıkçılık; s.905.
cızdırıvermek: Baştan savmak; s.947.
cızgırtmak: Su püskürtmek; dönmek, caymak. s.947-949.
cızdan çıkmak: Doğru yoldan çıkmak; s.948
cibartmak: Çıplak vücuda değnek vurarak şişirmek; s.953.
cinevüzhallı: İnce görüşlü, her şeyi bilen adam; s.978
coldur coldur coldurdamak: Oraya buraya çişini yapmak; s.996
cöcelenme: İsteksizce oyalanma; s.1005
cuğurlamak: Bir şeyi avucunda sıkıp buruşturmak; s.1010
cur/çur etmek¹³: Oyunu bozmak; s.1305
çamdangavuhtan konuşmak: Oradan buradan anlamsız konuşmak; s.1064
çapan etmek: Alkışlamak (küçük çocuklar hk.); s.1073
çarpmak: At koşturmak; s.1084
çaşıtlamak¹⁴: Casusluk yapmak; s.1086
çeç etmek¹⁵: İri samandan buğdayı ayırmak; s.1105.
çelemek: Sinirlenerek gözlerini açıp bağirmek; s.1121.
çemçüm etmek: Sözü ağızda gevelemek; s.1129.
çemkirmek/çemkürmek: Karşı gelmek, sert cevap vermek; köpek olduğu yerde kesik; kesik havlamak; s.1130.
çevrülme: Dişi hayvan erkeğiyle çiftleştirilmek; s.1154.
çığnağa gitmek: Ayak altında ezilmek; s.1163.
çimçim: Az az, isteksizce (yemek hk.) s.1222.
çimçimlenmek/çimdinmek: İsteksiz yemek yemek; s.1222.
çinilemek, çinilemek: Kulak çınlamak; s.1229.
çipçip etmek: Çocuk dilinde yıkanmak; s.1231.
çöçelemek/çöçelenmek: Oyalanmak, iş yapar görünmek; s.1276.
çöllemek/çüllemek: Mahvetmek, berbat etmek; s.1283,1308.
çürütmek: Oyunda sayı kaybetmes; s.1309.
daban etmek: Cüret etmek, cesaret etmek; s. 1314.
dabanlamak: Kuvvetli olarak itmek, sıkıştırmak; s. 1314.
dadarmak: Küsmek, surat asmak.; s.1319.
dallandırmah/dallandırmak: Gizli bir şeyi etrafa yaymak; s. 1346.
damdamadan: Düşünüp, ölçüp biçmeden; s. 1351.
dandannamak: Nazlatma, okşama; oyalanmak, sallanmak; s. 1357.
dandazlamak: Bir şeyin kusurunu inceden inceye aramak, üzerine çok düşmek; s. 1357.
dangaldungal: Gelişigüzel, biçimsiz kaba saba: “eyle dangaldungal iş olmaz, adam gibi iş isterim.” s. 1359.
davırdıvır: Kendi kendine konuşma mırıldanmayı anlatır; s. 1450.

---

¹³ **Cur:** Oyunda sayıların boşa gitmesi hali s.1017

¹⁴ **Çaşıtlamak/çaşut:** Casus s.1085; şaşırta, aldatan s.1086

¹⁵ Savrularak samanından ayrılmış tahıl yığını (Korzof, Şiran, Havsu, Kelkit, Gm.) s.1103

- denği dayanmak:** Parasını en son haddine kadar harcamak, elinde avucunda bir şey kalmamak; s. 1423.
- derisini doldurmak:** Bir mal değerinden fazla paraya alıcı bulmak, değeriden fazla etmek; s. 1434.
- devşenmek:** Debelenmek, çırpınmak, kımıldamak; s. 1446.
- dızihmak:** Çabuk, acele etmek; s. 1476
- dilleşmek:** Kavga etmek, ağız kavgası yapmak; s. 1471.
- dilli düdük etmek:** Bir şeyi çok söyleyip etrafa yaymak; s. 1496.
- din vermek:** Kulak kabartmak, dinlemek; s. 1507.
- dolukmak:** Göz yaşarmak, ağlayacak duruma gelmek; s. 1547.
- don kesmek:** Tarlada çalışan birkaç kişiden biridiğerlerini geriye bırakmak için önlerine geçerek kazmak; s. 1561.
- doydur düğündür:** Bol bol yararlanma fırsatı çıkmıştır anlamında kullanılır; s. 1568.
- doyum aş:** Herkesin bedava yemesi için yapılan hayrat yemeği; s. 1568.
- dundumak/ dunulmak:** Gözden kaybolmak, görünmez olmak; yükselmek, havalanmak “Uçurtma dulundu”; s.1603.
- follatmah:** Yerinden oynatmak, kaldırmak; s.4505.
- gabala olmak:** Bir işi götürü almak; s. 1882.
- Gada almak:** Dert ve üzüntüsünü paylaşmak; s.1888.
- gadırgudur etmek:** Anlaşılmayan sözler söylemek; “Dili anlaşılıymyor gadırgudur edip duruyor.”; s. 1890.
- gaguç olmak:** Soğuktan kıvrılıp büzülmek; s.1893.
- gangallatmak:** Gözlerini korkunç şekilde açarak bakmak; s. 1912.
- garadansılacı:** Giriştiği işte parasız kalarak orayı terk edip giden; s. 1918.
- garakütük:** Evin yaşlısı, büyüğü; s. 1919.
- gargış etmek:** İlenmek; s. 1924.
- garıgullet:** Kadınlar topluluğu; s. 1925.
- garıkmak:** Gözler kardan rahatsız olmak; s.1926.
- garmakadal:** Karma karışık; s. 1929.
- gasbannah yapmak:** Bir işi inadına yapmak; s. 1932.
- gaşuh çalımı:** Kahvaltı zamanı; s.1935.
- gavragucah olmak:** Kucaklaşmak; s. 1939.
- gaydınabahmak:** Başının çaresine bakmak; s. 1944.
- gayın tutmak:** Emniyete almak, sıkı tutmak; s. 1946.
- gaynadannih etmek:** Kavgayı kızıştırmak; s. 1948.
- gaypıtmak:** Kimse görmeden çalıp kaçmak; s. 1949.
- gaytarmah:** İşten kaçmak; s.1951.
- gazıgoz anlamak:** Söylenen sözü yanlış anlamak; 1954.
- gehet olmak:** Bir şeyin kıt olması, bulunmaması; s. 1971.
- gelemgusmak:** Mürekkep kalemi mürekkep akıtmak; s.1975.
- gezinmek:** Yüz numaraya gitmek; s. 2023.
- gıarmak:** Oyun bozanlık etmek, mızıkçılık etmek; s. 2025.
- gıclı bükmek:** Bir işi yapmaktan vaz geçmek; s.2027.
- gıdım gıymih:** Zorlukla anlamında kullanılır. “Ben onları her gapıdan gıdım gıymih topladım”; s. 2034.
- gılguyruh:** Çok gezen kadın; s.2042.
- gırılmak/gırmak:** Soğuktan titremek, üşümek; s. 2059.

- Gıslenmak:** Bir şeyi inadına, kasıtlı olarak yapmak; s. 2062.
gıvıktırmak: Birini تنها bir yerde kötülük yapmak için sıkıştırmak; s.2063.
gıylıye almak : Önemsemek; s.2067.
göz basmak: Nazar değmek; s. 2175.
gözleri almak: Az uyumak, uyur gibi olmak; s. 2183.
habık etmek/hap hap etmek/hapuş etmek: Çocuk dilinde yemek, yutmak; s.2246, 2279.
halhaver olmak: Çok harap, yıkılacak halde olmak; s.2260.
hapahap gelmek/olmak¹⁶: Karşı karşıya, yüz yüze gelmek;
hara geçmek: Hoşa gitmek, işe yaramak; s.2408.
harayçalmah: Yüksek sesle herkesin duyacağı biçimde bağırarak; s.2285.
harpaharp gelmek: Beklenmedik bir yerde ve zamanda karşılaşmak; s.2294.
hartumuböyük: Çok yiyen, obur kimse; s.2296.
havul havul konuşmak: Ağır hasta olan kimse sayıklamak; s. 2313.
haylecene/heyleceneolmak: Görüldüğü gibi, öylece olmak; s.2319.
haypettehuyputtu: Ne yaptı yaptı anlamında kullanılır; s.2320.
hedikleme/hefilemeyh: Gizli şeyleri dinleme, gözetleme; s.2328.
henek etmek: Şaka yapmak, alay etmek; s. s.2339.
hengeme-(hengame): Söz kalabalığı; s.2339.
hergeyhmak: Sözüden, düşüncesinden dönmek; s.2344.
hıpışhıpış etmek: Bir şey yemek (Çocuk dilinde); s.2367.
hışt etmek: Kesip atmak; s.2381.
hildirik etmek: Kullanılmayacak kadar eskitmek işe yaramaz duruma getirmek; s.2384.
ıldırıldırıldırdamak: Parıl parıl parlamak; s. 2465.
ıldırdamak: Arasıra parlamak; s. 2464.
ırımçırım etmek: Yırtmak, paramparça etmek; s. 2486.
ilim vurmak: İlmek atmak; s. 2525.
ivekcivek etmek: İnceden inceye araştırmak, soruşturmak, incelemek; s. 2570.
kayışa getirmek/ kayış etmek: Kandırmak, aldatmak; s.2701.
kelep olmak: Yılan kıvrılmak, çöreklenmek; s. 2729.
kelete çaldırmak: Kaçamak yapmak; s. 2731.
kuşkayınmak: Akılsızlık etmek; s. 3015.
küsü tutmak: Dargınlığı, sürdürmek; s. 3051
mafdan geçinmek: Para ve ekmek vermeden yararlanmak; s. 4582.
meçe gelmek: Olacak duruma gelmek; s.4589.
meys etmek: Başkasının varlığını elinde tutmak; s. 4593.
mınzur asmak: Surat asmak; s.4600.
mostmust olmak: İmansız ölmek; s.4598.
mudmud demek: Söylememesi gereken sözü söyler gibi yapmak, gevelemek; s. 4599.
muğur olmak: Aşağıdan almak; s.4599.
ordubozannih: Mızıkçılık; s.4614.
oturuh üstü olmak: Çömelmek; s.4617.
oytarannih: Kandıracılık, aldatıcılık “Ben oytarannih sevmem eyle”; s.4618.
oytarmak: Aldatmak, oyalamak; s.4618.
oyumoyum olmak: Çok üzülme; s.4618.
ödürtmek: Kapanan sözü, konuyu yeniden açmak ve sürdürmek; s.4620.
örtük yüz: Yazgısı kötü, düşkün; s.4627.

---

¹⁶ hapahap: Ansızın, birdenbire

- özağlamak:** İçten yanmak; s.4630.
parçalanmah: Çok sinirlenmek; s.4636.
partal atmak: Övünmek, abartarak konuşmak; s. 4637.
pata atmah: Selam vermek; s.4638.
perenperenolmah: Şuraya buraya dağılmak; s.4643.
peşgetürmek: Uygun biçimde karşılık vermek; s. 4644.
peteyh söndürmek: Arıları suyla öldürmek; s.4645.
pıspıtıl olmak: Semirmek, şişmanlamak; s.4647.
pişyasolmah: Utandırıcı sözler karşısında susmak, sus pus olmak; s.4650.
piyeetmeh: Oyunda kandırmak; s.4650.
sallantudaolmah: Gecikme ya da kararsızlık yüzünden iş sürüncemede kalmak; s.4666.
sallasırt etmek: Başkasının malını, olurunu almadan sırtına alıp gitmek; s.4666.
samur kürk giymek: Söylenmemesi gereken sözü yerine gidip ulaştırmak; s.4668.
sargun olmah: İçten, yüreктen, candan anlaşmak/ hava kapalı olmak; s. 4671.
sarım görüm olmak: Sarmaş dolaş olmak; s.4672.
sasuh çalmak: Yağ, peynir vb. yiyecek az kokuşmak; s. 4673.
sav sav tav tav olmah: Kalabalık dağılmak, yoğun iş bitmek; s.4675.
sayçeyhmek: Çekinmek, saygı duymak; s.4675.
seçilmiş olmak: Büyümek, gelişmek; s.4677.
sevündük olmak: Sevinç ve coşku ile şaşırıp eli ayağı dolaşmak; s.4686.
sıcağa girmek: Çocuğu olması amacıyla kadınlar sıcak suya girmek, oturmak; s.4687.
sıçanduzacı: Aldatılma, fak; “Ben heçsıçanduzacına düşecek adam mıyım?”; s. 3600.
sırı zır etmek: Duyduđu sözü hemen başkasına iletmek; s.4692.
sırsıpıç olmak: Çok ıslanmak, sırsıklam olmak; s.4692.
soyuhluh düşmek: Ara bulmak soğukluk girmek; s.4704.
soyunahvurmah: Sütten kesilmek “Davarlar daha sağılmıyor, soyunah vurdu.” 4704.
sus görünmek: Sessiz, suskun davranmak; s.4709.
sülük etmek: Alçak gönüllü davranmak; s. 4711.
sürüşmek: Kavga etmek; s.4714.
şahşahayagaldırmak: Abartmak; s.4717.
şaplah uşacı: Herkesin her fırsatta hıncını aldığı kişi, şamar oğlanı; s.4719.
şarlatannih etmek: Yaramazlık etmek; s.4720.
şar şar etmek: Su bol akmak; s.4721.
şer atmah: Birine suç atmak, kara çalmak; s.4723.
şer vahtı: Güneş battıktan sonraki zaman, ezan zamanı; s.4723.
şıltnamak: Onurlanmak, yüreklenmek; s. 3767
şıplatmah: Duyduđu sözü ivedilikle yerine ulaştırmak, söz taşımak; s. 4725.
şirnetmek: Bebeği hoplatıp güldürmek; s.4728.
şışgün olmah: Kin tutmak; s. 4729.
şurrayeritmek: İstediğini yapmak, inadını yerine getirmek ya da yapacağına kendi kendine söz vermek; s.4730.
tahtası mih galdurmamak: Yoksulluk; s.4732.
tahtasız: İnanıcı, imanı az kimse; s.4733.
tahtuh etmek: Gürültü etmek; s.4733.
takastakas geçinmek: Geçim sıkıntısı çekmek, zar zor çekinmek; s. 3806
tangalhaş dönmek/durmak: Takla atmak; s.4737; baş ve eller üzerinde bacaklar yukarı durmak; s. 3820.
tapanceyhme: Aldığı nesneyi vermemek, yadsımak; s. 4737.

- tarçığını almak:** At vb. hayvanlar kışı geçirdikten sonra ilk kez doyaya çayırdaki yayılmak; s. 3833.
- tay gelmek:** Denk, eşit olmak; s.4744.
- taydurmak:** Yeni yürümeye başlayan çocuk, yardımsız ayakta durmak; s.4744.
- tegellemek:** Göz önüne, akla getirmeye çalışmak; birinin aklını karıştırmak; s. 4746.
- telmeyitolmah:** Güçsüz, bitkin düşmek; s.4749.
- tepegöz:** Önüne bakmadan iş yapan, yürüyen, sakar; s. 4752.
- termaşgalmak:** Yok olmak, ölmek (ilenç); s.4754.
- termekerlik:** Kötü yararsız iş yapma, için; s.4755.
- tingil elek, tingil saç:** Yoksulluk, parasızlık için; s.4759.
- tırısıyıymak:** Uzaklaşmak, gitmek; s.4760.
- tiketikebahmah:** Dikkatle bakmak; s.4762.
- tikgozluh:** Dik kafalılık; s.4762.
- tikine goşmah:** İşi güç duruma sokmaktan direnmek, yokuşa sürmek; s 4762.
- tillilim etmek:** Gizlenmesi gereken sözü ona buna duyurmak, yaymak; s.4762.
- tipi yüzlü:** Suratı sürekli asık, gülmez; s. 4763.
- tokalak etmek:** Konuşmak, yarenlik etmek; s. 3950.
- top kesmeden:** Ağır, aşağılayıcı sözleri çekinmeden söyleme için; s.4769.
- tökümlü olmah:** Bereketli, artırımlı olmak; s.4772.
- uçur buçur etmek:** Bölük pörçük etmek; s.4781.
- ulh etmek:** Hep birden saldırmak; s.4784.
- usluđu çekilmek/geçmek:** Bayılmak, içi geçmek; s. 4043
- ündür etmek:** Alçak gönüllülük yapmak; s. 4065
- üznyhalmah:** Üzüntüyle hastalanmış hastanın iyileşmesi inancıyla bedenine sarılan pamukları yakıp hemen söndürmek; s.4799.
- vazalah/vazalak:** Yersiz, gereksiz kaba konuşan, densiz; s.4802.
- veremevi:** Yoksul aile; s.4803.
- yadurgun olmak:** Alışmamak, yabancılik çekmek; s.4114.
- yağan etmek:** Birinin üstüne suç atmak; s. 4116
- yağlı ballı olmah:** Çok yakın dost olmak aralarından su sızmamak; s.4121
- yalım alçahlığı:** Eziklik, s.4145; eksiklik, s. 4811.
- yalın yessir/essir olmah:** Aç, çıplak çabalamak, çalışmak; s.4146.
- yan çalmak/çeyhmek:** Kaçınmak, işi gevşek tutmak caymak; döneklik yapmak; s.4812.
- yankazlamak¹⁷:** Düzene başvurmak; s. 4170.
- yannamah:** İştenden kaçmak; s.4813.
- yapındırma:** Uydurma (söz için); s. 4178.
- yaşmahlamah:** Değirmende, ambara ve taş altına serpilmiş un, toplanmak; s. 4198.
- yavangoşuh:** Yersiz yararsız söz; s. 4203.
- yavannih:** Yoksulluk, yiyeceksizlik; s. 4203.
- yavınamak/yavuncumak:** Eğilip büzülecek yalvarıcı bir tavırla durumunu anlatmak; s.4205.
- yemçeyhtöyhme:** Boşuna umutlandırma; s. 4241
- yolluolmah:** Anlayış göstermek, s. 4291; geleneklere uygun davranmak, s. 4823.
- yumuş gözlü:** Yumuşak yaradılışı, duygulu; s.4825.
- yumuşamah:** Yola gelmek; s. 4318
- yutgunmah:** Sözü ağzından çıkarmamak; s. 4322
- yüzbar olmak:** Yüzleşmek, yüz yüze gelip hesaplaşmak, anlaşmak; 4335.

---

¹⁷ **yankaz:** Düzenici s. 4170.

zevklenmek/zeyhlenmek/zeyhlenmeyh: Alay etmek; s. 4357,4833

zey gezmek: Gelin gezdirmek; s. 4363.

zılgıt vermek/zılgıt virmek/zılgıtlamak: Döverek ya da azarlayarak gözdağı vermek; s. 4369.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (1993). *Türkçenin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

AKSAN, Doğan (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*, Ankara: Engin Yayınevi.

AKSAN, Doğan (2002). *Anadilimizin Söz Denizinde*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

AKSOY, Ömer Asım (1962). “Atasözleri, Deyimler”, TDAY-Belleten, s. 131-166.

AKSOY, Ömer Asım (1977). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü III*, Ankara: TTK Yayınları.

AKSOY, Ömer Asım (1984). *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü II*, Ankara: TDK Yayınları.

AKSOY, Ömer Asım (1996). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: TDK Yayınları.

KARAHAN, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.

REFİK, Ahmet (2012). *Kafkas Yollarında*, ed. M. Sait Karaçorlu, İzmit: Temel Yayınları.

SAN, Sabri Özcan (1990). *Gümüşhane - Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

SİNAN, Ahmet Turan (2001). *Türkçenin Deyim Varlığı*, Malatya: Kubbealtı Yayıncılık.

SİNAN, Ahmet Turan (2008). “Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2): 91-98.

SUBAŞI UZUN, Leyla (1988). *Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SUBAŞI UZUN, Leyla (1991a). “Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri”, *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 29-39, Ankara: Hitit Yayınevi.

SUBAŞI UZUN, Leyla (1991b). “Deyimlerde Bildirinin Düzenleniş Biçimi ve Özellikleri”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, ss. 111-120, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi-2.

TANYERİ, Yavuz (2009). “Türkçenin Deyim Varlığı, Dr. Ahmet Turan Sinan, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya 2001, 516 s.”, *Turkish Studies*, 4(8): 2586-2590.

TUNCEL, Metin (1996). “Gümüşhane”, *İslam Ansiklopedisi*, 14, ss. 273-276, İstanbul: TDV Yayınları.

YÜCEOL ÖZEZEN, Muna (2001). “Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz”, *Türk Dili*, 600: 869-879.

<http://www.gumushane.gov.tr/nufus> (Şubat 2016).